

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ ΔΥΟ ΑΙΩΝΩΝ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Α. ΠΑΠΑΡΙΖΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Β. Αρτινοπούλου – Δ. Λαμπρέλλη

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ

**ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ
ΣΤΟ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ ΔΥΟ ΑΙΩΝΩΝ**

**ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΑΝΤΩΝΙΟΥ Α. ΠΑΠΑΡΙΖΟΥ**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ

Κοινωνία και πολιτική στο μεταίχμιο δύο αιώνων

Αφιέρωμα Αντωνίου Α. Παπαρίζου

Β. Αρτινοπούλου - Δ. Λαμπρέλλη (Επιμέλεια)

ISBN: 978-960-02-3991-1

Copyright © 2022:

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ ΑΕΒΕ

Νικηταρά 2 & Εμμ. Μπενάκη, 106 78 Αθήνα

τηλ.: 210-3822496, 210-3838020

fax: 210-3809150

site: www.papazissi.gr • e-mail: papazisi@otenet.gr

Υποκατάστημα: Σιατίστης 7, 546 31 Θεσσαλονίκη

τηλ.: 2310-227410 • e-mail: info@papazisi.gr

Εκτύπωση-Βιβλιοδεσία: Printfair (digital & offset solutions)

Βιολέττας 3, Αχαρναί 136 71,

τηλ.: 210-2469799

site: www.printfair.gr • e-mail: info@printfair.gr

Απαγορεύεται η μερική ή ολική αναδημοσίευση του έργου αυτού, καθώς και η αναπαραγωγή του με οποιοδήποτε μέσο χωρίς σχετική άδεια του Εκδότη.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟ ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ ΔΥΟ ΑΙΩΝΩΝ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΑΝΤΩΝΙΟΥ Α. ΠΑΠΑΡΙΖΟΥ

**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Β. ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ – Δ. ΛΑΜΠΡΕΛΛΗ**

ΓΡΑΦΟΥΝ

Σ. ΑΜΑΡΑΝΤΟΣ, Β. ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ, Β. ΒΛΑΧΟΥ, Π. ΓΕΜΤΟΣ
Π. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ, Δ. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗΣ, Π. ΔΟΥΚΕΛΛΗΣ,
Γ. ΕΜΜ.ΘΡΑΨΑΝΙΩΤΗΣ, Π. Β. ΚΑΛΛΙΑΚΜΑΝΗΣ, Π. ΚΑΡΑΜΟΥΖΗΣ,
Γ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ, Μ. ΚΗΠΑΣ

Γ. ΚΟΝΤΟΓΙΩΡΓΗΣ, Κ. ΚΟΡΝΑΡΑΚΗΣ, Α. ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ,
Γ. Α. Μ. ΚΟΤΕΑ, Ν. ΚΟΥΡΑΜΠΗΣ, Ι. ΚΡΙΑΡΗ, Χ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ,
Κ. ΚΩΤΣΙΟΠΟΥΛΟΣ, Δ. ΛΑΜΠΡΕΛΛΗΣ, Ε. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ,
Α. ΛΥΔΑΚΗ, Α. ΛΥΤΡΑΣ, Μ. ΜΑΡΙΟΡΑΣ, Χ. ΜΕΛΕΤΙΑΔΗΣ,
Χ. ΜΟΥΚΙΟΥ, Α. ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ, Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Δ. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, Μ. ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ, Ρ. ΡΑΧΙΣ,
Γ. Ν. ΠΟΛΙΤΗΣ, Δ. ΠΡΟΝΤΖΑΣ, Δ. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑΔΑΚΗΣ,
Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, Μ. ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΣ, Θ. Π. ΤΑΣΙΟΣ, Ι. ΤΣΕΒΑΣ,
Ν. ΤΣΙΡΟΣ, Χ. ΤΣΙΡΩΝΗΣ, Χ. ΤΣΟΚΑΝΗ, Ι. ΦΑΡΣΕΔΑΚΗΣ,
Χ. ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Ι. ΨΗΜΜΕΝΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ
ΑΘΗΝΑ 2022

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΝΤΙ ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ

Η διαδρομή ενός πανεπιστημιακού.....	13
<i>Β. Αρτινοπούλου – Δ. Λαμπρέλλης</i>	

Θεματική Α΄

ΤΟ ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ Α. ΠΑΠΑΡΙΖΟΥ

Το Τμήμα Κοινωνιολογίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Οι πραγματικότητες στον 21ο αιώνα <i>Ανδρέας Λύτρας</i>	43
Εγκληματολογία, Κοινωνικές Επιστήμες και Κοινωνιολογία στο Πάντειο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Εγκληματολογίας <i>Ιάκωβος Φαρσεδάκης</i>	73
Ο Αντώνης Παπαρίζος ως Ακαδημαϊκός Δάσκαλος (Κεντρικές υποθέσεις και θέσεις στο επιστημονικό του έργο) <i>Πολύκαρπος Καραμούζης</i>	87
Έρωσ και βία στον πολιτικό στοχασμό του Αντώνη Παπαρίζου <i>Σωτήρης Αμάραντος</i>	117

* Οι θεματικές ενότητες που ακολουθούν δεν ανταποκρίνονται πλήρως στα γνωστικά αντικείμενα των συγγραφέων, αλλά στην συνάφεια των θεμάτων που μελετούν και στην ανάγκη κατάταξής τους, με στόχο την ευκολότερη προσέγγιση από τους αναγώστες.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Θεματική Β΄

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ

Περί της αξιοπιστίας των πολιτικών θεωριών <i>Θεοδόσιος Π. Τάσιος</i>	131
Η αριστοτελική ηθική, πολιτική και οικονομική σκέψη: μία κριτική θεώρηση <i>Πέτρος Γέμτος</i>	143
«Κουλτούρα» και πολιτισμός. Απεικονίσεις και αναπαραστάσεις των εννοιών <i>Γεώργιος Κοντογιώργης</i>	165
Η συμβολή των ελλήνων ευεργετών στην διαμόρφωση της εθνι- κής ταυτότητας και στην διάδοση του ελληνικού πολιτισμού <i>Ισμήνη Κριαρή</i>	185
«Παιδός η βασιλήγη» <i>Χάρης Μελετιάδης</i>	205
Όφεις συγκρότησης του σώματος των πολιτών στην αρχαία πόλη <i>Παναγιώτης Ν. Δουκέλλης</i>	227
Η πρόκληση της πανδημικής κρίσης covid-19. Από την ανθρωποκεντρική στην μετανθρωπιστική προοπτική <i>Παναγιώτα Γεωργοπούλου</i>	239

Θεματική Γ΄

ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ελευθερία των συμβάσεων και δίκαιο τίμημα (justum pretium) (Η συμβατική ελευθερία και συμβατική δικαιοσύνη) <i>Μιχάλης Σταθόπουλος</i>	259
Μεταξύ κοινότητας και δουλειάς: η συμβολή των Dennis, Brown και Beyno για το εργατικό δυναμικό και την εργασία <i>Ιορδάνης Ψημμένος</i>	277

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ιστορία και μέθοδος στο έργο του Φουκώ	
Νικόλαος Τσίρος	303
Η τιμηματική ψήφος της δημαιρεσίες της Οθωμανικής περιόδου (1833 – 1862)	
Μαριάνθη Γ. Α. Κοτέα	329
«Ηθ. θρησκεία και ακεραιότητα. Συμπεριφορολογικές προσεγγίσεις της διαχείρισης του χρήματος»	
Χρυσούλα Μουκίου.....	353

Θεματική Δ΄

ΘΕΟΛΟΓΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ο ρόλος των θρησκειών στον διαπολιτισμικό διάλογο	
Απόστολος Νικολαΐδης	373
Κοινωνία ευθύνης ή κοινωνία φθόνου; Θεολογικές συνιστώσες και κοινωνική πρακτική π. Βασίλειος Καλλιακμάνης.....	387
Οι Αρμένιοι της Θεσσαλονίκης: Η δυναμική της θρησκευτικής ταυτότητας Νίκη Παπαγεωργίου	403
Social Space and Stratification of Power: Cultural Frames and Generic Space in the Graeco – Roman Age Panagiotis Pachis	437
Βιολογία και Πνευματική ζωή: Οι αντηχήσεις των ιπποκρατικών θεωρήσεων της συναισθημα- τική διάθεσης στο έργο του Ιωάννη Δαμασκηνού εν σχέσει με τις σύγχρονες ανθρωπολογικές εφαρμογές Κωνσταντίνος Κορναράκης	455
Η αλήθεια ως πρόκριμα, διλήμματα και πρόκληση: Fake news και θρησκεία στην Β΄ Νεωτερικότητα Χρήστος Τσιρώνης	485
Η Φαινομενολογική, η Πολιτισμική Κοινωνιολογία και η Κοινωνιολογία του Χριστιανισμού στο μεταίχμιο της	

κοινωνικής εξέλιξης	
Κωνσταντίνος Κωτσιόπουλος	503
Η θρησκευτική αντιπρόταση της ισλαμικής ριζοσπαστικοποίησης ως «ιδανική» διέξοδος νέων μουσουλμάνων	
Μιχάλης Μαριόρας	519

Θεματική Ε΄

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

Από τον δράστη στο θύμα: Αλλαγή οπτικής στη Δικαιοσύνη μέσω της θεσμικής καθιέρωσης των δικαιωμάτων των θυμάτων	
Βασιλική Αρτινοπούλου	543
Όταν η «Χρυσή Αυγή» τραγουδούσε για το έθνος, την φυλή και τον ναζισμό	
Αλεξάνδρα Κορωναίου	571
Κρίση, παιδική ηλικία και τα δικαιώματα του παιδιού	
Δημοσθένης Δασκαλάκης	581
Βία στις Φυλακές	
Έφη Λαμπροπούλου.....	607
«Η εξ εμφυλίων αιμάτων κατασπιλωθείσα Ελλάς» (Η Καθημερινή 1-9-1933): η συνείδηση των συγχρόνων για τις εθνικές και πολιτικές διαιρέσεις (1917-1982)	
Δέσποινα Παπαδημητρίου	625
Η συζήτηση περί κοινωνικής διαστρωμάτωσης στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη	
Μιλτιάδης Κήπας	651
Σύγχρονες κοινωνικές προκλήσεις: φάρος ή σκόπελος στην αντιμετώπιση του εγκλήματος;	
Βίκυ Βλάχου	677

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Θεματική ΣΤ΄ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας στο ελληνικό Πανεπιστήμιο. Ιδεολογικά προβλήματα και στοχαστικές προοπτικές <i>Δημήτρης Λαμπρέλλης</i>	697
Φιλελεύθεροι περιορισμοί: Πρόταξη της ζωής ή της ελευθερίας; <i>Γεώργιος Ν. Πολίτης</i>	721
<i>Crimina carnis contra naturam</i> : Από τον Αυγουστίνο στον Καντ <i>Ευάγγελος Δ. Πρωτοπαπαδάκης</i>	735
Ο Λούντβικ Φλεκ και οι έννοιες του στυλ σκέψης (thought style) και του συλλογικού στυλ σκέψης (thought collective) <i>Χρήστος Ξανθόπουλος</i>	763

Θεματική Ζ΄ ΜΥΘΟΣ ΚΑΙ ΘΑΥΜΑ: ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Έρωτας ανίκατε μάχαν; <i>Zygmunt Bauman & Eva Illouz</i> : Κοινωνιολογικά βλέμματα στις ερωτικές σχέσεις <i>Άννα Λυδάκη</i>	797
Μεσαιωνικό φαντασιακό και μεταμοντέρνα μυθοπλασία: σύμβολα και αρχέτυπα του σύγχρονου πολιτισμού <i>Χριστιάννα Κωνσταντοπούλου</i>	815
Η εμπειρία του θαύματος και η σωματική μνήμη: σχέψεις από το πεδίο <i>Μαριλένα Παπαχριστοφόρου</i>	835
Ηλέκτρα – μία μορφή του τραγικού μύθου στο λυρικό θέατρο <i>Χαρίκλεια Τσοκανή</i>	859

Θεματική Η΄
ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ

Ισλάμ, Βία και Πόλεμος: Προβληματισμοί και επισημάνσεις <i>Γεράσιμος Καραμπελιάς</i>	889
Οι δρόμοι της θρησκείας και οι δρόμοι της διαφθοράς <i>Δημήτρης Πρόντζας</i>	907
Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και Χριστιανική Ηθική (Κοινωνιολογική προσέγγιση) <i>Γεώργιος Εμμ. Θραψανιώτης</i>	949
Η θρησκεία στο ελληνικό σχολείο και η ανάπτυξη της θρησκευτικής συνείδησης <i>Αλέξανδρος Σακελλαρίου</i>	963
Η νηστεία ως αμφισβήτηση της παράδοσης και η έναρξη της Μεταρρύθμισης Παράλληλες ιστορίες στη Ζυρίχη και τον Πόντο <i>Γιάννης Τσεβάς</i>	991
Χριστιανισμός και Ανθρωπισμός: Η αγάπη ως ελευθερία <i>Νίκος Κουραμπής</i>	1007

CRIMINA CARNIS CONTRA NATURAM: ΑΠΟ ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟ ΣΤΟΝ KANT

Ευάγγελος Δ. Πρωτοπαπαδάκης,
Αναπληρωτής Καθηγητής
του Τμήματος Φιλοσοφίας του ΕΚΠΑ

Περίληψη

Στο σύντομο αυτό δοκίμιο θα συζητήσω τις εκδηλώσεις της ανθρώπινης σεξουαλικότητας που φαίνονται να υπερβαίνουν την αδιόρατη αυτή γραμμή, και ως εκ τούτου έχουν κατά καιρούς συζητηθεί είτε ως παρεκκλίνουσες είτε ως αμαρτήματα – *crimina carnis*. Θα υιοθετήσω την διάκριση που ο Θωμάς εισηγείται, αυτήν σε αμαρτήματα που είναι είτε σύμφωνα με, είτε ενάντια προς την Φύση, και θα επιχειρήσω να εντοπίσω την επίδρασή της στην σκέψη του Immanuel Kant. Ιδίως σε σχέση με τον Kant, θα εστιάσω ιδιαίτερος στα *crimina carnis contra naturam*, και θα αποπειραθώ να σκιαγραφήσω τους λόγους που τον οδηγούν στο να συμπεριλαμβάνει συγκεκριμένες εκδηλώσεις της ανθρώπινης σεξουαλικότητας –και όχι άλλες– στην κατηγορία αυτή, και να τις καταδικάζει διαρρηδην ως εξευτελιστικές για την ιδιότητα του ανθρώπου. Συγκεκριμένα, θα συζητήσω την βαρύτητα που ο Kant αναγνωρίζει στον ρόλο της φαντασίας, στην εναντίωση των συγκεκριμένων εκδηλώσεων προς την φυσική τάξη των πραγμάτων, στην παράδοση στην ροπή, καθώς και στην

χρησιμοποίηση της ανθρωπότητας μόνον ως μέσου. Θα ισχυρισθώ πως τόσο η ευρύτερη θεώρηση όσο και η ηθική καταδίκη των *criminarum carnis contra naturam* εκ μέρους του Kant δεν φαίνονται επαρκώς τεκμηριωμένες, ούτε υποστηρίζονται από συνεκτικά επιχειρήματα. Λέξεις-κλειδιά: Αυγουστίνος, Θωμάς Ακινάτης, Immanuel Kant, *crimina carnis*, ηθική και σεξουαλικότητα, παρέκκλιση.

I. Εισαγωγή

Στον βαθμό που η σωματικότητα και η πνευματικότητα εκλαμβάνονται ως διακριτά –όσο και αντιτιθέμενα μεταξύ τους– συστατικά στοιχεία της ύπαρξής μας, και δεδομένου ότι το φιλοσοφικό ενέργημα όχι απλώς εμπίπτει στο δεύτερο εξ αυτών, αλλά, πολλώ δε μάλλον, αποτελεί την κορύφωσή του, είναι, ίσως, αναμενόμενο η φιλοσοφική σκέψη να στέκεται με κάποια αμηχανία απέναντι στην ένταση – αλλά και στους τρόπους με τους οποίους ενίοτε οι εκδηλώσεις της σωματικότητάς μας, ιδίως αυτές που αφορούν στην σεξουαλικότητα, μάς υπενθυμίζουν πως η φύση μας είναι διττή, και τούτο σε πείσμα όσων, ενδεχομένως, θα επιθυμούσαν ύστερα από αιώνες πνευματικής ανέλιξης ο άνθρωπος να έχει οριστικά απαλλαγεί από οτιδήποτε δεν συνάδει με την άυλη, φωτεινή, υψηλή πτυχή της φύσης του. Δεν είναι λίγες, μάλιστα, οι φορές κατά τις οποίες η αμηχανία αυτή μετουσιώνεται σε ανοικτή εχθρότητα, η οποία σχεδόν πάντοτε λαμβάνει την μορφή της ηθικής καταδίκης από τους εκάστοτε διαπρύσιους υπερασπιστές μιας αενάως εκφεύγουσας ορθότητας, με όποιον τρόπο και εάν αυτή γίνεται αντιληπτή: είτε ως εναρμόνιση με την φύση, είτε ως συμφωνία προς τον λόγο. Η καταδίκη αυτή γίνεται εντονότερη, όσο περισσότερο οι εκδηλώσεις της σωματικότητας απομακρύνονται από την αόριστη αυτή πλην όμως υπαρκτή γραμμή, πέραν της οποίας ο λόγος αδυνατεί να οικειοποιηθεί ή, έστω, να προσλάβει οτιδήποτε.

II. Crimina carnis: Contra, et secundum naturam

Ιδίως οι θεολογικής οπτικής προσεγγίσεις της σεξουαλικότητας, οι οποίες, ειρήσθω εν παρόδω, υπήρξαν κραταιές επί πολλούς αιώνες στον δυτικό κόσμο και καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό την σχετική συζήτηση, υπήρξαν κατά παράδοση εξαιρετικά επιφυλακτικές απέναντι στην σωματικότητα γενικώς,¹ επιφυλακτικότητα που ενδεχομένως έχει τις ρίζες της στην εχθρότητα που αφήνει ο Παύλος να διαφανεί προς την σωματικότητα, αφού «αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοεῖ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας»,² και αποκραυγαλλώνεται στον περίφημο αφορισμό του Αγίου Ιερωνύμου πως «ἡ παρθενία γεμίζει τους ουρανούς»,³ ενώ ακόμη και ἡ γάμου κοινωνία μπορεί να βρει την απόλυτη νομιμοποίησή της μόνον στο γεγονός πως δυνητικός καρπός της είναι ἡ δημιουργία απογόνων που διὰ της παρθενίας των θα αφιερωθούν στον Θεό, αφού ἡ παρθενία εἶναι για τον γάμο ὅτι ο καρπός για το δέντρο.⁴ Ἡ ἄρρητη ἀλλὰ προφανής θέση του Ιερωνύμου πως ἡ πνευματικότητα συνιστᾶ το ἀπόλυτο ἀγαθό, ἐνῶ ἡ σωματικότητα –πάντα ὑπὸ προϋποθέσεις, ἴτοι τὴν ἐκδήλωσή της στο πλαίσιο του γάμου και με σκοπὸ τὴν ἀπόκτηση ἀπογόνων– δεν εἶναι παρὰ ἀναγκαῖο κακό, ἀπαραίτητο για τὴν διαιώνιση του εἴδους, ἐντάσσεται, βέβαια, στην δριμεία πολεμική που ἐξαπέλυσε ο Ιερώνυμος

1. Για μια καλή συζήτηση βλέπε Peter Brown, *The Body and Society: Men, Women, and Sexual Renunciation in Early Christianity* (New York: Columbia University Press, 1988).

2. Παῦλος, *Προς Ρωμαίους*, 7.25.

3. Jerome, “Against Jovinianus,” 1.16, in *St. Jerome: Letters and Select Works, A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church*, Second Series, trans. W. H. Freemantle, ed. Philip Schaff, and Henry Wace, vol. 6 (Grand Rapids: Eerdmans, 1554), pp. 359-360.

4. “Sed ita nuptias recipimus, ut virgini tatem quae de nuptiis nascitur, praeferamus [...] ut poma ex arbore, frumentum e stipula, ita virginitas e nuptiis.” Ερانيσμένο από Douglas Wurtele, “The Predicament of Chaucer’s Wife of Bath: St. Jerome on Virginitas,” *Florilegium* 5 (1983): pp. 208-236, 211.

ενάντια στις περισσότερες εφεκτικές προς την σωματικότητα θέσεις του αφορισθέντος ως αιρετικού Ιοβινιανού, και είναι απολύτως εναρμονισμένη με τις σχετικές θέσεις τόσο του Αυγουστίνου⁵ όσο και άλλων σπουδαίων θεολόγων⁶ που έλαβαν μέρος στην άγρια διαμάχη με τον «Επίκουρο του Χριστιανισμού»,⁷ η οποία κατέληξε στον αφορισμό του τελευταίου. Η σκέψη τους διαμόρφωσε ήδη από τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες τον ισχυρότερο από τους δύο πυλώνες της σχετικής συζήτησης, και τον παρέδωσε συγκροτημένο και συμπαγή στους αιώνες που θα ακολουθούσαν, χωρίς, βέβαια, να μπορεί να παραγνωρισθεί η σημασία και η επίδραση του δεύτερου πυλώνα, αυτού που εκφράζεται στις θέσεις του Λουθήρου και του Εράσμου, και βλέπει την σωματικότητα και την σεξουαλικότητα με λιγότερες και λιγότερο έντονες επιφυλάξεις.

Ωστόσο, και οι δύο αυτές τάσεις συμπίπτουν ως προς το γεγονός πως αμφότερες θέτουν ένα όριο, πέραν του οποίου η σεξουαλικότητα δεν μπορεί να θεωρηθεί είτε ανεκτή για την πρώτη, είτε θεμιτή για την δεύτερη. Γενικώς, και σε ό,τι αφορά την παράδοση που αποκρυσταλλώνεται στην σχετική διδασκαλία του Θωμά και τεκμηριώνεται φιλοσοφικά από τον Immanuel Kant, από όλες τις ενδεχόμενες εκφράσεις της ανθρώπινης σεξουαλικότητας, η μόνη που με ασφάλεια εκφεύγει της κατηγορίας του σαρκικού αμαρτήματος είναι η

5. Βλέπε Augustine, "Holy Virginitv," 19.19, in *Marriage and Virginitv, The Works of St. Augustine for the 21st Century*, trans. Ray Kearney, ed. John E. Rotelle (Hyde Park, NY: New City Press, 1999), σ. 78, όπου ο Αυγουστίνος υμνεί την ανωτερότητα της παρθενίας εν σχέσει προς τον γάμο.

6. Βλέπε Saint Ambrose, *Letters 1-91, The Fathers of the Church, A New Translation*, trans. Mary Melchior Beyenka (New York: Fathers of the Church, Inc., 1954), 26:226, όπου ο Άγιος Αμβρόσιος υποστηρίζει πως διά της παρθενίας κληρονομείται η βασιλεία των ουρανών και διατηρούνται οι δωρεές της θείας χάριτος.

7. Βλέπε Patrick Joseph Healy, "Jovinianus," in *Catholic Encyclopedia*, ed. Charles Herbermann, 8 (New York: Robert Appleton Company, 1910).

ετερόφυλη ερωτική πράξη στο πλαίσιο της έγγαμης συμβίωσης, υπό την προϋπόθεση, μάλιστα, πως αυτή αποβλέπει στην απόκτηση απογόνων. Ο Foucault αποδίδει προσφυώς την αίσθηση των παραπάνω:

[...] η σεξουαλικότητα εγκλωβίζεται με περισσή φροντίδα. Μετακομίζει. Την κατάσχει η συζυγική ζευγαρωτή οικογένεια. Και την απορροφάει ολοκληρωτικά στην σοβαρότητα της γεννητικής λειτουργίας. [...] Όλα τα άλλα πρέπει πια να σβήσουν. Η ευπρέπεια στους τρόπους αποφεύγει τα κορμιά. [...] Ό,τι δεν ευθυγραμμίζεται με την αναπαραγωγή ή δεν μεταμορφώνεται από αυτήν, δεν έχει πια πού να καταφύγει. Δεν έχει ούτε φωνή. Είναι κυνηγημένο, απαρνημένο, και συνάμα καταδικασμένο στην σιωπή. Όχι μόνον δεν υπάρχει, αλλά ούτε και πρέπει να υπάρχει [...].⁸

Οτιδήποτε απομακρύνεται από το περίγραμμα αυτό, καθίσταται αυτομάτως αμφιλεγόμενο – με τα όρια του απαράδεκτου και καταδικαστέου να βρίσκονται ασφυκτικά κοντά στην ιδιαιτέρως περιορισμένη επικράτεια της αποδεκτής σεξουαλικότητας.

Συγκεκριμένα, η γκρίζα ζώνη που περιβάλλει τις εκφράσεις της ερωτικής ορμής, έχει χώρο μόνον για την ετερόφυλη ερωτική πράξη εντός γάμου, η οποία δεν αποβλέπει υποχρεωτικά στην απόκτηση απογόνων. Οτιδήποτε άλλο αποτελεί *αμάρτημα της σάρκας*, και το ερώτημα που μένει μόνο να απαντηθεί αφορά στο εάν αυτό είναι σύμφωνο με την Φύση, ή ενάντιο σε αυτήν.

III. Από τον Αυγουστίνο στον Θωμά

Κατά την Anscombe, της οποίας η θέση μου φαίνεται επαρ-

8. Μισέλ Φουκώ, *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, τόμος Α', μετ. Γκλόρυ Ροζάκη (Αθήνα: Ράππα, 2003), σσ. 11-12.

κώς εύλογη και τεκμηριωμένη, τα σημεία καμπής που διαμόρφωσαν την στάση της Ρωμαιοκαθολικής Εκκλησίας έναντι της σεξουαλικότητας υπήρξαν οι διδασκαλίες του Αυγουστίνου και του Θωμά,⁹ με τον δεύτερο να έχει σαφέστατα επηρεασθεί από τον πρώτο. Σε ό,τι αφορά τον Αυγουστίνο, αυτός φαίνεται να προσπαθεί να ισορροπήσει μεταξύ της απερίφραστης εχθρότητας του Μανιχαϊσμού προς την σεξουαλικότητα και της πλήρους απαξίωσης των καρπών της από την μια πλευρά, και της αντιασκητικής, ισοπεδωτικής αντίληψης του Ιοβινιανού πως η αγνότητα και η (εντός γάμου, πάντοτε) σωματικότητα έχουν ίση αξία ενώπιον του Θεού από την άλλη.¹⁰ διαισθανόμενος, μάλιστα, πως η διαρρήδην αποκήρυξη των θέσεων του Ιοβινιανού αναπόδραστα θα προσέφερε άριστες υπηρεσίες στους ακολούθους του Μάνη.¹¹ Στο πλαίσιο αυτό ο Αυγουστίνος διατυπώνει την θέση πως η σεξουαλικότητα,

μολονότι μέρος της πτωτικής φύσης μας, και παρότι ο μόνος ρόλος της είναι να καθίσταται εμπόδιο στην ένωση μας με τον Θεό, διότι, έχοντας κάποιες φορές την τάση να καθίσταται ανεξέλεγκτη, μας εμποδίζει να κατακτούμε την ελευθερία της βούλησης, την οποία ο Θεός έχει προβλέψει για εμάς,¹²

παρά ταύτα είναι αποδεκτή όταν αποσκοπεί στην απόκτηση απογόνων. Με την διατύπωση της θέσης αυτής ο Αυγουστίνος επιδιώκει να απαντήσει στην ολοσχερή αποκήρυξη της σεξουαλικότητας και της αναπαραγωγής από τον Μανιχαϊσμό.

9. Gertrude Elizabeth Margaret Anscombe, "Contraception and Chastity," in *Human Sexuality*, ed. Igor Primoratz, pp. 29-50 (Aldershot: Ashgate, 1997), 33.

10. Βλέπε David G. Hunter, "Resistance to the Virginal Ideal in Late-Fourth-Century Rome: The Case of Jovinian," *Theological Studies* 48 (1987): σσ. 45-64, 45, σημείωση 4.

11. Ibid., σ. 49, ιδίως σημείωση 20.

12. David West, *Reason and Sexuality in Western Thought* (Cambridge, UK: Polity, 2005), 29.

Ωστόσο, ο Μάνης δεν είναι ο μόνος πολέμιος της ορθής δόξας – στους αντίποδες, αλλά σε εξ ίσου αιρετική τροχιά, βρίσκεται η διδασκαλία του Ιοβινιανού και η εκ μέρους του αποκήρυξη (καλύτερα, υποτίμηση) της παρθενίας, και η αντίληψη πως η σωματικότητα ενδέχεται ακόμη και να προάγει την ένωση με τον Θεό. Έναντι των θέσεων αυτών ο Αυγουστίνος υποστηρίζει πως η πέραν του σκοπού της αναπαραγωγής παράδοση στην σεξουαλικότητα συνιστά αδυναμία, η οποία μπορεί να εξαγνισθεί μόνον εντός του γάμου, και τούτο προς αποφυγή χειρότερων δεινών – τούτο έχει ως αποδέκτες τους ακολούθους του Ιοβινιανού. Όπως σημειώνει η Anscombe,¹³ κατόπιν της απόκτησης απογόνων ο ιδεώδης έγγαμος βίος κατά τον Αυγουστίνο κοσμεύεται από την εγκράτεια.¹⁴ Ωστόσο, ακόμη και όταν η συζυγική συμβίωση δεν εναρμονίζεται με το ιδεώδες της εγκράτειας ή της αποχής,

[...] παραμένει γεγονός πως στον γάμο αυτών των γυναικών ενυπάρχει τούτο το αγαθό, πως τελούν εντός γάμου. Έχουν παντρευτεί για τούτο τον σκοπό, ώστε, δηλαδή, η λαγνεία να μπορεί να στεγασθεί κάτω από έναν σύννομο δεσμό και να μην περιπλανάται ατιμωτικά και ανεξέλεγκτα. Η λαγνεία διακρίνεται εγγενώς από την αχαλιναγωγήτη αδυναμία της σάρκας, ωστόσο ο γάμος είναι ένωση που δεν μπορεί να λυθεί. Αφ’

εαυτής, η λαγνεία οδηγεί στην άνευ μέτρου συνουσία, αλλά εντός του γάμου καθίσταται μέσον αναπαραγωγής με αγνότητα. Διότι, παρότι είναι ατιμωτικό να χρησιμοποιείται ο ένας εκ των συζύγων για σκοπούς που σχετίζονται με την λαγνεία, είναι ωστόσο άξιο τιμής να αρνείται κάποιος να συνουσιασθεί παρά μόνον με τον ή την σύζυγό

13. Anscombe, σ. 34.

14. Παρότι η ανταπόκριση στο συζυγικό καθήκον δεν είναι αμαρτία, η πλήρης αποχή είναι περισσότερο ενάρετη. Βλέπε David Robinson, “Augustine on the Good of Marriage,” *Jubilee* (2013): σσ. 34-38, ιδίως σελίδα 35 και σημείωση 13.

του, και να μην αποκτά απογόνους παρά μόνον με τον ή την σύζυγό του.¹⁵

Η μη αποβλέπουσα στην αναπαραγωγή συνουσία μεταξύ των συζύγων, με άλλα λόγια, είναι πράξη καθήκοντος, διά της οποίας *coniuges debitum soluunt*,¹⁶ και χάρη στην οποία διαφυλάσσεται η αρετή των συζύγων που αδυνατούν να ομονοήσουν ως προς την επιδίωξη της *celsiorem sanctitatis*.¹⁷ Συναινώντας στην αμοιβαία αυτή υπηρεσία¹⁸ οι σύζυγοι προφυλάσσονται από βαρύτερα αμαρτήματα – ο Αυγουστίνος αντί της ενδεχόμενης παράδοσης στην ασωτία προκρίνει αναφανδόν το ηπιότερο, αφέσιμο αμάρτημα της εντός γάμου ικανοποίησης των αναγκών του σώματος και της απόλαυσης της σαρκικής ηδονής. Χάρη στην ελάσσονα αυτή έκπτωση, βεβαίως, επίσης αποφεύγεται η απόκτηση απογόνων εκτός γάμου. Συμπερασματικά, η εντός γάμου συνουσία, ακόμη και όταν δεν αποσκοπεί –ή, δεν μπορεί να αποσκοπεί– στην αναπαραγωγή, [*seruat*] *in omnibus castam religiosamque concordiam*.¹⁹

Ο τρόπος που αντιλαμβάνεται και αξιολογεί την σεξουαλικότητα ο Αυγουστίνος διαμόρφωσε την στάση του Χριστιανισμού κατά τους αιώνες που ακολούθησαν σε τέτοιον βαθμό, ώστε η σκέψη του να αντηχεί στις σχετικές θέσεις του Θωμά οκτώ αιώνες αργότερα – με την διαφορά πως ο Θωμάς αφ' ενός επιδιώκει να είναι περισσότερο αναλυτικός από τον Αυγουστίνo, και αφ' ετέρου, βεβαίως, εισηγείται και αποκρυσταλλώνει μια διάκριση που, παρότι εύκολα διαφαίνεται ανάμεσα από τις γραμμές τόσο στον Αυγουστίνo όσο

15. Augustine, *De Bono Coniugali – De Sancta Virginitate*, edited with an introduction, translation and notes by P. G. Walsh (Oxford: Clarendon Press, 2001), § 5 – η μετάφραση από την αγγλική δική μου.

16. Οι σύζυγοι αποπληρώνουν το χρέος τους. *Ibid.*, 4.

17. Ανώτερο επίπεδο αγιότητας. *Ibid.* 15.

18. Anscombe, σ. 35.

19. Διασφαλίζοντας την αγνότητα και την αρμονική αφοσίωση μεταξύ τους. *Ibid.*

και σε μεταγενέστερους θεολόγους, έως ότου ο Θωμάς την καταστήσει κεντρικό γνώμονα ηθικής αποτίμησης των πιθανών εκφράσεων της ανθρώπινης σεξουαλικότητας, παρέμενε στο περιθώριο της σχετικής συζήτησης: πρόκειται για την διάκριση των *criminum carnis* σε *contra* και *secundum naturam*, η οποία σε μεγάλο, αν όχι σε απόλυτο, βαθμό διαμόρφωσε καθοριστικά την σκέψη του Immanuel Kant οδηγώντας τον στην διαπρύσια ηθική καταδίκη της μη αποβλέπουσας στην αναπαραγωγή σεξουαλικότητας συνολικά. Η συλλογιστική του Θωμά είναι απλή, ξεκάθαρη και απολύτως ευλογοφανής:

Α. Η τάξη που διέπει τον φυσικό κόσμο έχει καθορισθεί από τον δημιουργό του, τον Θεό.

Β. Η φυσική τάξη, συνεπώς, εκφράζει την θεία βούληση.

Γ. Επομένως, οτιδήποτε περιφρονεί την φυσική τάξη, περιφρονεί την θεία βούληση.

Το σύμπαν του Θωμά, βεβαίως, είναι Αριστοτελικό, και αυτό σημαίνει πως διαθέτει χώρο για την έννοια του τελικού αιτίου, ή, καλύτερα, δομείται γύρω από την έννοια αυτή. Κάθε τι, συνεπώς, έχει έναν σκοπό, ο οποίος έχει καθορισθεί από τον Θεό, και κάθε τι οὕτω τὸ ἔργον εὖ ἐπιτελεῖ, όταν εναρμονίζεται προς τον σκοπό για τον οποίον ο Θεός το έχει δημιουργήσει. Τα αναπαραγωγικά ὄργανα, ορισμένως, υπηρετούν έναν σκοπό ο οποίος έχει τεθεί από τον δημιουργό τους: την αναπαραγωγή των ατόμων και του είδους. Όταν χρησιμοποιούνται προς τον σκοπό αυτό, είτε η χρήση τους αυτή εναρμονίζεται με τον λόγο είτε όχι, χρησιμοποιούνται σύμφωνα με την φύση, *secundum naturam*, άρα και σε εναρμόνιση με το θείο σχέδιο. Όταν, αντιθέτως, τα αναπαραγωγικά ὄργανα χρησιμοποιούνται προς επίτευξη αλλότριων σκοπών, εν προκειμένω αποκλειστικά και μόνον προς κάρπωση της ηδονής, η χρήση τους γίνεται *contra naturam*, συνεπώς και ενάντια στην θεία βούληση. Δεδομένης, μάλιστα, της πεποίθησης του Θωμά πως το «είναι» των κτιστών όντων τούς έχει εκ-

χωρηθεί από τον δημιουργό τους και αυτά απλώς μετέχουν σε αυτό,²⁰ και πως «η αγαθότητα του κτιστού πράγματος δεν είναι η ίδια η ουσία του, αλλά κάτι πρόσθετο σε αυτήν»²¹ ήγουν η ιδέα του αγαθού, δηλαδή ο Θεός, ο οποίος, ωστόσο, είναι η μόνη υπόσταση που αυτοκατηγορείται, συνεπώς είναι *causa sui*, άρα και *causa efficiens sui*, στην οποία κατά τα ανωτέρω μετέχουν τα κτιστά όντα, όταν παραβιάζεται ο σκοπός αυτών των τελευταίων, παραβιάζεται η ίδια η ουσία τους. Προς επίρρωση των θέσεών του, ο Θωμάς επικαλείται τον Παύλο: «ἡγοράσθητε γὰρ τιμῆς· δοξάσατε δὴ τὸν Θεὸν ἐν τῷ σώματι ὑμῶν καὶ ἐν τῷ πνεύματι ὑμῶν, ἃτινὰ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ»,²² χωρίς, βεβαίως, να παραλείπει την αντίστοιχη –και πολύ πιο στοχευμένη– αναφορά του Αυγουστίνου: «Ο Θεός [...] δημιούργησε αυτήν την τάξη και οργάνωση, ώστε οι άνομες ηδονές να μην καταστρέψουν τον ναό Του»²³. Ωστόσο, η συζήτηση αυτή δεν είναι της παρούσης – σκοπός της αναφοράς μου είναι να καταδειχθεί το συμπαγές φιλοσοφικό και θεολογικό υπόβαθρο που υποστηρίζει την διάκριση που υιοθετεί ο Θωμάς.

Τα αμαρτήματα της σάρκας, τόσο τα σύμφωνα, όσο και τα ενάντια προς την Φύση, κατά τον Θωμά είναι, ούτως ή άλλως, ενάντια στο λόγο.²⁴ Ωστόσο, τα πρώτα είναι αφέσιμα, διότι δεν «χλευάζουν» την φύση παραβιάζοντας τις βασικές

20. Βλέπε Θωμάς Ακινάτης, *Περί του Όντος και της Ουσίας*, μετ. Γιάννης Τζαβάρας (Αθήνα: Δωδώνη, 2013), IV, σσ. 150-154: «[...] η μορφή, η οποία είναι το πνεύμα, πρέπει να είναι μέσα σε δυνατότητα όσον αφορά το Είναι που αυτή δέχεται από τον Θεό» και V, σσ. 45-49: «το Είναι τους [των δημιουργημένων πνευματικών υποστάσεων] δεν είναι απόλυτο αλλά δανεισμένο».

21. Thomas Aquinas, *Summa Theologiae* (Blackfriars edition), vol. 43, ed. Thomas Gilby, and T. C. O'Brien (New York: McGraw-Hill, 1964), Q. 6, ar. 3.

22. Παύλος, *Προς Κορινθίους Α' Επιστολή*, 6,20.

23. Aquinas, Q. 153, art. 3

24. Aquinas, Q. 153, art. 3, και Q. 154.

αρχές της για την σεξουαλικότητα».²⁵ Αντιθέτως, τα *contra naturam* αμαρτήματα της σάρκας είναι τα βαρύτερα όλων,²⁶ αφού στρέφονται ενάντια στον Θεό, και τούτο διότι περιφρονούν την ορισμένη από τον ίδιο φυσική τάξη²⁷ μη ανταποκρινόμενα στον σκοπό του ενστίκτου, της πράξης και των οργάνων της αναπαραγωγής, αφού οι πράξεις στις οποίες συνίστανται είναι «εγγενώς ακατάλληλες για την αναπαραγωγή».²⁸ Τα αμαρτήματα αυτά έπεται πως είναι θανάσιμα, ήγουν μη αφέσιμα.

Στην κατηγορία των θανάσιμων *contra naturam* σαρκικών αμαρτημάτων ο Θωμάς κατατάσσει κατά σειρά φθίνουσας βαρύτητας: α. την κτηνοβασία, στο πλαίσιο της οποίας η φυσική τάξη παραβιάζεται ως προς την καταλληλότητα του ζωικού είδους προς αναπαραγωγή, β. τον σοδομισμό, όπου η παραβίαση αφορά στο κατάλληλο φύλο, γ. την ασέλγεια, η οποία συνίσταται στην αλυσιστελή ως προς τον σκοπό τους χρήση των αναπαραγωγικών οργάνων στο πλαίσιο της ερωτικής πράξης, και δ. τον αυνανισμό, στο πλαίσιο του οποίου δεν υφίσταται καν συνουσία.²⁹ Ο Θωμάς εξηγεί πως «η βαρύτητα του αμαρτήματος αντιστοιχεί περισσότερο στην κακή χρήση ενός αντικειμένου, παρά στην παράλειψη της ορθής χρήσης του».³⁰

Οι τοποθετήσεις του Θωμά αναπόφευκτα δημιουργούν νέα ερωτήματα, σε κάθε περίπτωση περισσότερα από όσα επιχειρούν να απαντήσουν. Για παράδειγμα, τι ισχύει σε σχέση με την ερωτική πράξη μεταξύ συζύγων, η οποία είτε επειδή αποσκοπεί απλώς στην ηδονή είτε επειδή δεν δύναται –ή δεν πρέπει– να αποσκοπεί στην τεκνοποιία, υιοθετεί επινοητικές παραλλαγές που αποκλείουν την αναπαραγωγή; Με

25. Ibid., art. 12.

26. Ibid.

27. West, σ. 38.

28. Anscombe, σ. 35.

29. Aquinas, Q. 154, art. 12. Βλέπε και West, 39.

30. Aquinas, Q. 154, art. 12

άλλα λόγια, οι σύζυγοι δικαιούνται να επιζητούν την ερωτική ηδονή με μη συμβατικούς τρόπους, απλώς επειδή ενδέχεται να θέλουν να ποικίλουν την ερωτική τους συμβίωση; Ή, στην περίπτωση που η σύλληψη πρέπει να αποφευχθεί, επειδή, φέρ' ειπείν, ενδεχόμενη εγκυμοσύνη θα έθετε σε κίνδυνο την ζωή της γυναίκας; Κατά τον H. A. Williams, στην τρίτη κατηγορία, αυτήν της ασέλγειας, θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν όλες οι παραλλαγές της ερωτικής πράξης που ως εκ της φύσεώς τους αδυνατούν να οδηγήσουν στην αναπαραγωγή, ακόμη και στην περίπτωση κατά την οποία εκείνοι που επιδίδονται σε αυτές τελούν σε γάμου κοινωνία, αφού,

η ερωτική πράξη μεταξύ ενός άνδρα και μιας γυναίκας που τελούν σε κοινωνία γάμου μπορεί να είναι απαλλαγμένη από την αμαρτία, μόνον εάν κατά την διάρκεια της συνουσίας οι δυο συμμετέχοντες ευλόγως θεωρούν πως η πράξη τους θα μπορούσε να οδηγήσει στην απόκτηση απογόνων.³¹

Ειδικά, και αυτή είναι προφανώς η περίπτωση της ασέλγειας, ακόμη και εντός γάμου «η συνουσία που επιδιώκεται από λαγνεία, μόνον χάριν της ηδονής που αποφέρει, είναι αμαρτία.»³² Σε σχέση με την ασέλγεια, ο Θωμάς φαίνεται επίσης να αδιαφορεί για το ζήτημα του βαθμού: εάν η ερωτική πράξη μεταξύ των συζύγων είναι σε ένα ποσοστό της ασελγής, αλλά κατά το λοιπό όχι, παραμένει αμαρτία και, μάλιστα, θανάσιμη; Επίσης, η χρήση ενός οργάνου ή μέρους του σώματός μου με τρόπο που δεν ανταποκρίνεται στον προφανή σκοπό του, είναι σε κάθε περίπτωση αμάρτημα; Για παράδειγμα, στην περίπτωση που επιλέγω να χοροπηδώ στο ένα μου πόδι, ή να περπατώ με τα χέρια μου στο έδαφος και τα πόδια μου στον αέρα όπως οι ακροβάτες, αμαρτάνω κατά την στιγμή που το πράττω; Θα μπορούσε

31. Harry A. Williams, *True Resurrection* (London, UK: Continuum, 2000), σ. 31.

32. Anscombe, σ. 35.

κάποιος να αντιτείνει πως τα παραπάνω δεν εμπίπτουν στο πεδίο της σεξουαλικότητας, ωστόσο το επιχείρημα αυτό δεν θα ήταν εύστοχο: ο Θωμάς δεν καταδικάζει την ασέλγεια επειδή αυτή συνιστά αθέμιτη έκφραση της σεξουαλικότητας για οποιονδήποτε άλλο λόγο, παρά μόνον διότι τελεί σε αντίθεση προς τον σκοπό για τον οποίο η ίδια η σεξουαλικότητα και τα όργανα που την επιτρέπουν έχουν δωρηθεί από τον Θεό στον άνθρωπο – αυτό, όμως, ισχύει και για τα χέρια και τα πόδια μου, στην περίπτωση που επιλέξω να μιμούμαι τον ακροβάτη. Ο ίδιος ο Θωμάς, ο οποίος, άλλωστε, θέτει και το ερώτημα, απαντά πως,

το καλό του ανθρώπου δεν επηρεάζεται από τέτοια ενάντια στην φυσική τάξη χρήση. Ωστόσο, η ενάντια στην φυσική τάξη εκσπερμάτιση είναι μη συμβατή με το κοινό καλό, δηλαδή την διατήρηση του είδους. Ως εκ τούτου, πλάι στο αμάρτημα της ανθρωποκτονίας, με το οποίο μία ήδη υπάρχουσα φύση καταστρέφεται, αυτό το είδος αμαρτίας φαίνεται να λαμβάνει θέση, διότι με αυτό αποτρέπεται η δημιουργία ανθρωπίνης φύσης.³³

Κατά την γνώμη μου, η προσπάθεια του Θωμά να υπερκεράσει τις αβελτηρίες του επιχειρηματός του το οποίο βασίζεται στην αντίθεση προς την φυσική τάξη, δεν είναι ευτυχής, σίγουρα όχι όταν προέρχεται από έναν μοναχό. Μπορεί η «παράλειψη της ορθής χρήσης ενός αντικειμένου» να είναι έλασσον αμάρτημα συγκρινόμενο με «την μη ορθή χρήση του», είναι, ωστόσο, ένα αμάρτημα για το οποίο προφανώς ο μοναχός είναι διαρκώς υπόλογος.

Αυτά είναι μερικά μόνον από τα ερωτήματα που εγείρονται από την παραγμάτευση των αμαρτημάτων ενάντια στην φύση από τον Θωμά. Γενικώς, ο τρόπος που ο Θωμάς δείχνει

33. St. Thomas Aquinas, “The Purpose of Sex,” excerpt from the Summa, book III, in *Gender Basics*, ed. Anne Minas, pp. 392-394 (Belmont: Wadsworth, 2000), p. 394.

να αντιλαμβάνεται την σεξουαλικότητα, σήμερα δεν μπορεί παρά να μας φαίνεται τουλάχιστον απλουστευτικός, ακόμη και για τα δεδομένα των ημερών του. Η συνέχεια της συζήτησης περιπλέκει ακόμη περισσότερο τα πράγματα.

Πλάι στα ενάντια στην φύση σαρκικά αμαρτήματα ή, για την ακρίβεια, αρκετά πιο κάτω από αυτά στην κλίμακα με κριτήριο την βαρύτητά τους, βρίσκονται τα αφέσιμα αμαρτήματα της σάρκας που είναι σύμφωνα προς την Φύση, και εντάσσονται στην κατηγορία αυτή απλώς και μόνον διότι αντίκεινται στον λόγο: εξ αιτίας αυτών «ενδέχεται να προκύψει διένεξη με τον ορθό λόγο από την φύση της πράξης σε σχέση με το άλλο εμπλεκόμενο μέρος».³⁴ Στην κατηγορία αυτή ο Θωμάς συμπεριελάμβανε τέσσερεις εκφράσεις της σεξουαλικότητας: α. την αιμομιξία, β. την μοιχεία, γ. την αποπλάνηση, και δ. τον βιασμό.³⁵ Εννοείται, βεβαίως, πως και τα τέσσερα αυτά αμαρτήματα παραμένουν στην κατηγορία των συμφώνων προς την Φύση, στον βαθμό που τα εμπλεκόμενα μέρη είναι ένας άνδρας και μια γυναίκα – στην αντίθετη περίπτωση, μεταπίπτουν αυτομάτως στην κατηγορία των εναντίων προς την φύση και, συνεπώς, θανάσιμων αμαρτημάτων. Είναι προφανές πως,

[...] οι πράξεις αυτές μπορούν να οδηγήσουν στην αναπαγωγή, συνεπώς δεν είναι απαραίτητως αφύσικες. Παραμένουν, ωστόσο, ηθικώς επιλήψιμες, διότι παραβιάζουν την εύλογη κοινωνική ηθική, η οποία αντιλαμβάνεται την πρόκληση βλάβης στους άλλους ως σημαντική ηθική παράμετρο.³⁶

Αυτό που δεν μπορεί παρά να ξενίζει όταν διατρέχουμε τους δύο ιεραρχημένους πίνακες που παρουσιάζει ο Θωμάς, είναι το γεγονός πως στο πλαίσιο της ανάλυσής του ο βια-

34. Aquinas, 154.

35. Ibid., Q. 154, art. 1.

36. Alan Soble, "Kant and Sexual Perversion," *The Monist* 86, no. 1 (2003): p. 71.

σμός αξιολογείται ως ήσσονος βαρύτητας αμάρτημα από τον αυνανισμό, φέρ' ειπείν, ή την συναινετική ομόφυλη ερωτική πράξη. Το ίδιο το γεγονός, άλλωστε, πως οι δυο αυτές εκφράσεις της σεξουαλικότητας βρίσκουν θέση σε έναν πίνακα αμαρτημάτων ξενίζει πολλούς – σήμερα αρκετές από τις εκδηλώσεις της σεξουαλικότητας που ο Θωμάς αντιλαμβάνεται ως ενάντιες προς την Φύση και καταδικάζει, δεν εκλαμβάνονται καν ως παρεκκλίνουσες, τουλάχιστον όχι από την πλειονότητα των ηθικών προσώπων στο πολιτισμικό συγκείμενο του δυτικού κόσμου, ούτε ειδικότερα από την επιστημονική κοινότητα. Ωστόσο, ο Θωμάς αφ' ενός δεν ανήκει στο ίδιο πολιτισμικό συγκείμενο με εμάς, αφ' ετέρου η σκέψη του είναι προγραμματική: αποβλέπει ρητώς στην νομιμοποίηση ενός μόνον παραδείγματος έναντι όλων των ενδεχόμενων εναλλακτικών σε ό,τι αφορά την σεξουαλικότητα, αυτού που ο ίδιος θεωρεί πως συγκρούεται λιγότερο με το δόγμα που ο Θωμάς πρωτίστως υπηρετεί. Συνεπώς, ο εντοπισμός και η στηλίτευση των όποιων φιλοσοφικών ασυνεπειών, ακόμη και εάν αυτές είναι εξόφθαλμες, εν προκειμένω θα είχε ελάχιστο νόημα. Ο Θωμάς είναι πρώτα και πάνω από όλα θεολόγος, και η φιλοσοφία –εκείνης του εξόχως προσφιλούς σε αυτόν Αριστοτέλους συμπεριλαμβανομένης– παραμένει απλώς *ancilla theologiae*. Όπως ρητώς δηλώνει ο Θωμάς, άλλωστε,

εάν κάποιο από τα δόγματα των φιλοσόφων συγκρούεται με την πίστη, αυτό αποδεικνύει πως δεν αποτελεί πραγματική φιλοσοφία, αλλά κακή της χρήση η οποία οφείλεται σε κάποιο ελάττωμα του λόγου.³⁷

Επομένως, όποια κριτική τυχόν αρμόζει σε τέτοιου είδους εξηγήσεις και αξιολογήσεις της ανθρώπινης σεξουαλικότητας, ας επιφυλαχθεί όχι στους θεολόγους, των οποίων η φι-

37. St. Thomas Aquinas, *Super Boetium De Trinitate*, I, Q. 2, art. 3: “Si quid autem in dictis philosophorum invenitur contrarium fidei, hoc non est philosophia, sed magis philosophiae abusus ex defectu rationis”.

λοσοφική σκέψη αδήριτα υποτάσσεται στην προγραμματικότητα που επιβάλλει το έργο τους, αλλά στους φιλοσόφους που αναλαμβάνουν την υπεράσπιση της οπτικής του Θωμά – προεξάρχοντος, βεβαίως, του Immanuel Kant.

IV. Από τον Θωμά στον Kant

Παρότι ουδέποτε αναφέρεται στον Θωμά,³⁸ ο Kant υιοθετεί τον πυρήνα της συλλογιστικής του, καθώς και την διάκριση που εκείνος εισήγαγε. Στις *Διαλέξεις* για την *Ηθική* γράφει, συγκεκριμένα, πως,

Τα εγκλήματα της σάρκας εναντιώνονται στο καθήκον προς τον εαυτό μας, διότι είναι ενάντια στους σκοπούς της ανθρωπότητας. Ένα έγκλημα της σάρκας συνιστά κατάχρηση της ερωτικής παρόρμησης. Κάθε χρήση της ορμής αυτής εκτός γάμου αποτελεί κατάχρηση ή *crimen carnis*. Όλα τα αμαρτήματα της σάρκας είναι είτε σύμφωνα είτε ενάντια στην φύση.

Τα πρώτα είναι ενάντια στον ορθό λόγο, τα δεύτερα ενάντια στην ζωική μας φύση. Τα πρώτα συμπεριλαμβάνουν την *vaga libido*,³⁹ η οποία αποτελεί τον αντίποδα του *matrimonium*.⁴⁰ Είναι δύο ειδών, είτε *scortatio*⁴¹ είτε *concubinatus*.⁴² Το δεύτερο είδος αποτελεί όντως *pactum*, αλλά άνισο. Τα δικαιώματα δεν είναι αμοιβαία. Στο πλαίσι-

Για μια καλή ανάλυση του ρόλου της φιλοσοφίας εν σχέσει προς την πίστη στην σκέψη του Θωμά βλέπε Malcolm De Mowbray, "Philosophy as Handmaid of Theology: Biblical Exegesis of the Service of Scholarship," *Traditio* 59 (2004): 26 κ.ε.

38. Soble, σ. 74.

39. Αδέσποτη ερωτική ορμή.

40. Γάμος.

41. Πορνεία.

42. Παλλακεία, συμβίωση εκτός γάμου, θεσμός της ρωμαϊκής κοινωνίας για ζευγάρια που δεν μπορούσαν για κοινωνικούς λόγους (λόγω καταγωγής ή status) να συμβιώνουν εντός γάμου.

σιο μιας τέτοιας συμφωνίας το πρόσωπο της γυναίκας είναι πλήρως υποτεταγμένο στον άνδρα σε ό,τι αφορά τα ερωτικά ζητήματα.⁴³

Στον κατάλογο των αμαρτημάτων της σάρκας που είναι ενάντια προς τον λόγο αλλά σύμφωνα προς την Φύση ο Kant πλάι στην πορνεία και την παλλακεία τοποθετεί την μοιχεία (adulterium) και την αιμομιξία (incestus). Το πρόβλημα εδώ είναι η αντίθεση των τρόπων αυτών της σεξουαλικότητας προς τον ορθό λόγο: η ανθρωπότητα αντιμετωπίζεται στο πρόσωπο της πόρνης ή της παλλακίδας μόνον ως μέσον προς επίτευξη ενός υποκειμενικού σκοπού, αυτού της ικανοποίησης της σεξουαλικής ροπής,⁴⁴ και αυτό αντίκειται στην δεύτερη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής.⁴⁵

Σε ό,τι αφορά την μοιχεία, η οποία συνιστά παραβίαση υπόσχεσης και, μάλιστα, της «πλέον σοβαρής δέσμευσης μεταξύ δύο ανθρώπων, η οποία διαρκεί εφ' όρου ζωής και είναι, συνεπώς, η πλέον απαραβίαστη [...]»,⁴⁶ αυτή ξεκάθαρα αντίκειται στον λόγο, αφού αποτελεί περιφρόνηση ενός τελείου, δηλαδή απαρέγκλιτα δεσμευτικού, αυστηρού καθήκοντος προς τον εαυτό μας.⁴⁷

Σε σχέση με την αιμομιξία –στην περίπτωση που αυτή επιτρέπεται από το θετικό δίκαιο– ο Kant σημειώνει πως, εάν αυτή εξετασθεί με κριτήριο το φυσικό ένστικτο, δεν είναι contra naturam animalium, αφού «άλλωστε, αποτελεί ετερόφυλη συνουσία [...] και τα ζώα ουδεμία διάκριση κάνουν ως προς το αντικείμενο, και είναι αχαλίνωτα σε ό,τι αφορά τις

43. Immanuel Kant, *Lectures on Ethics*, ed. Peter Heath, and J. B. Schneewind, trans. Peter Heath (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 27: p. 390

44. Soble, σ. 72.

45. Βλέπε Immanuel Kant, *Τα Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*, μετ. Γιάννης Τζαβάρας (Αθήνα: Δωδώνη, 1984), 4: σ. 429.

46. Kant, *Lectures*, 27: σ. 390.

47. Kant, *Θεμέλια*, 4: σ. 421.

ερωτικές τους συνήθειες». ⁴⁸ Αντίκειται στον λόγο, βεβαίως, αφού «παραβιάζει τα όρια της συγγένειας λόγω της κοινότητας του αίματος». ⁴⁹ Σε αυτά, ωστόσο, ο Kant κάνει μια απροσδόκητη όσο και δυσνόητη προσθήκη: «κατά την κρίση της νόησης, όμως,» υποστηρίζει, η αιμομιξία «είναι *contra naturam*». ⁵⁰ Η παρατήρηση αυτή δημιουργεί έντονη σύγχυση: το γεγονός πως ο λόγος απορρίπτει την αιμομιξία την καθιστά μεν *crimen*, αλλά όχι υποχρεωτικά *contra naturam*. Για να θεωρηθεί ως τέτοια, θα πρέπει αυτή να αντίκειται στον σκοπό της ερωτικής παρόρμησης, αλλά, όπως έχει ήδη αναγνωρίσει ο Kant, αυτό δεν μπορεί να ισχύει στην περίπτωση οποιασδήποτε εκδοχής ετερόφυλης συνουσίας, η οποία επιτρέπει το ενδεχόμενο της αναπαραγωγής. Ίσως η απάντηση στον γρίφο να βρίσκεται στην γενικότερη –όσο και ατυχή, κατά την κρίση μου– αντίληψη του Kant πως,

[...] η φύση [...] έχει ήδη αφ' εαυτής εμφυτεύσει μια φυσική αντίσταση σε αυτήν. Διότι η φύση επιθυμεί να ενωνόμαστε ο ένας με τον άλλον κατά τέτοιο τρόπο, ώστε στην ίδια ένωση να μην υπάρχει συνολικά υπερβολικός δεσμός, αφού όταν ο δεσμός και η οικειότητα υπερβαίνουν κατά πολύ το μέτρο, η παρόρμηση προκαλεί αδιαφορία και απέχθεια. ⁵¹

Ο Kant έχει κατηγορηθεί πολλές φορές και από πολλούς πως οι ηθικές του αντιλήψεις, παρότι παρουσιάζονται ως συγκροτημένο και συνεκτικό ηθικό σύστημα, στην πραγματικότητα αποτελούν απλώς gut feeling – το παραπάνω απόσπασμα προσφέρει, νομίζω, ένα πολύ καλό επιχείρημα σε όσους τον μέμφονται ως προς τούτο. Αυτό που ο Kant στην πραγματικότητα φαίνεται πως δηλώνει, είναι ότι στον ίδιο φαίνεται αφύσικο δύο άνθρωποι που συμβιώνουν ήδη κάτω από την

48. Kant, *Lectures*, 27: σ. 391.

49. Ibid. 27: σ. 389.

50. Ibid. 27: σ. 391.

51. Ibid. 27: σ. 389.

ίδια στέγη στο πλαίσιο σχέσης αίματος να αισθάνονται ερωτική έλξη ο ένας για τον άλλον. Ο Roger Scruton φαίνεται να υιοθετεί την ίδια αντίληψη, και να την επεκτείνει ακόμη περισσότερο: «Άνθρωποι που έχουν ζήσει εντός του πλαισίου της οικογενειακής οικειότητας αισθάνονται μια περίεργη αποστροφή στην σκέψη της σεξουαλικής επαφής μεταξύ τους».⁵² Δεν κρίνω σκόπιμο στο σημείο αυτό να συζητήσω το επιχείρημα του Kant και την εκ μέρους του Scruton διεύρυνσή του ως προς την ουσία τους. Αυτό που δεν μπορώ να μην σημειώσω, όμως, είναι η αλλαγή παραδείγματος στην οποία σιωπηρά ο Kant διολισθαίνει: σε ό,τι αφορά την αιμομιξία, και εν αντιθέσει προς ό,τι ισχύει σε σχέση με όλα τα υπόλοιπα *crimina carnis, contra naturam* δεν σημαίνει εδώ εναντίωση προς τον σκοπό που η φύση (θεωρεί ο Kant πως) έχει ορίσει για την σεξουαλικότητα, αλλά εναντίωση προς την φυσική ροπή: η ενεργοποίηση της ερωτικής παρόρμησης όταν ο δεσμός και η οικειότητα υπερβαίνουν κατά πολύ το μέτρο [...] προκαλεί αδιαφορία και απέχθεια. Η εναλλαγή αυτή προφανώς αφήνει το επιχείρημα εκτεθειμένο σε αυστηρή κριτική: πέραν των άλλων, η επίκληση της φυσικής ροπής (στην θέση του φυσικού τέλους) φέρνει τον συλλογισμό επικίνδυνα κοντά στην φυσιοκρατική πλάνη.

Καταλήγοντας, και σε ό,τι αφορά τα αμαρτήματα της σάρκας που είναι σύμφωνα προς την Φύση, μπορεί κανείς να παρατηρήσει πως κοινό τους γνώρισμα –και αυτό που τα καθιστά στην ουσία αμαρτήματα– είναι ότι στο πλαίσιό τους το ένα (τουλάχιστον) από τα δύο μέρη αντιμετωπίζεται μόνον ως μέσον προς την επίτευξη ενός εξωτερικού σκοπού, ήτοι την ικανοποίηση της ερωτικής επιθυμίας – με άλλα λόγια, οδηγούν στην «αντικειμενικοποίηση του άλλου».⁵³ Η μόνη δι-

52. Roger Scruton, *Sexual Desire: A Moral Philosophy of the Erotic* (New York: Free Press, 1986), p. 314.

53. Barbara Herman, “Could It Be Worth Thinking About Kant on Sex and Marriage?” in *A Mind of One’s Own Feminist Essays on*

ασφάλιση έναντι του κινδύνου να ευτελισθεί η ανθρωπότητά μας εξ αιτίας της σεξουαλικότητας,⁵⁴ «η μόνη συνθήκη στο πλαίσιο της οποίας υπάρχει ελευθερία να χρησιμοποιήσει κάποιος την ερωτική του ορμή»⁵⁵ στην σκέψη του Kant είναι ο θεσμός του γάμου,⁵⁶ ο οποίος αποτελεί «ερωτική ένωση σύμφωνη προς τις αρχές της ηθικής»⁵⁷ δυνάμει της συμβασι-ακής φύσης του:

Ο γάμος σηματοδοτεί μία σύμβαση μεταξύ δύο προσώπων, στο πλαίσιο της οποίας αυτά αμοιβαία εκχωρούν ίσα δικαιώματα το ένα επί του άλλου και αποδέχονται τον όρο πως και τα δύο πρόσωπα μεταβιβάζουν πλήρως το σύνολο του εαυτού τους ο ένας στον άλλο, ώστε κάθε ένας να διαθέτει πλήρη δικαιώματα στον συνολικό εαυτό του άλλου. Πλέον γίνεται αντιληπτό, διά του λόγου, με ποιόν τρόπο ένα *commercium sexuelle* είναι εφικτό χωρίς να ευτελίζεται η ανθρωπότητα ή να παραβιάζεται η ηθικότητα. Ο γάμος, είναι, συνεπώς, η μόνη συνθήκη που επιτρέπει την παράδοση στην ερωτική παρόρμηση.⁵⁸

Σε οποιαδήποτε άλλη περίπτωση η παράδοση στην ερωτική ορμή συνιστά παράδοση στην α-ηθική, ζώωδη φύση, συνεπώς αποτελεί αμάρτημα έναντι του λόγου, αφού δεν «ανακτώ τον εαυτό μου, διότι αποκτώ το πρόσωπο στο οποίο έχω εκχωρήσει τον εαυτό μου ως ιδιοκτησία του».⁵⁹ Κάτι τέτοιο, ωστόσο, θα οδηγούσε σε αυτό που ο Kant φαίνεται να απο-

Reason and Objectivity, ed. Louise M. Antony, and Charlotte E. Witt, pp. 53-73 (Boulder, CO: Westview Press, 2002), pp. 59-60.

54. Lara Denis, "Kant on the Wrongness of 'Unnatural' Sex," *History of Philosophy Quarterly* 16, no. 2 (1999): p.231.

55. Kant, *Lectures*, 27: p.388.

56. Για μια θαυμάσια ανάλυση βλέπε Murat Mümtaz Kök, "The Masturbator and the Ban," *Conatus* 5, no. 2 (2020): σ.57 κ.ε.

57. Jane Kneller, "Kant on Sex and Marriage Right," in *The Cambridge Companion to Kant and Modern Philosophy*, ed. Paul Guyer, pp. 447-477 (New York: Cambridge University Press, 2006), p. 447.

58. Kant, *Lectures*, 27: σ.388.

59. *Ibid.*

στρέφεται περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, στην αντίφαση προς τον εαυτό μας:

[...] η ανθρωπότητά μου υποτάσσεται στην ζώωδη φύση και η νόησή μου στην ζώωδη παρόρμηση και όταν συμβαίνει αυτό, τελώ σε αντίφαση προς τον εαυτό μου όταν απαιτώ να διαθέτω τα δικαιώματα της ανθρωπότητας.⁶⁰

Όλα τα παραπάνω προφανώς ισχύουν a fortiori για τα αμαρτήματα της σάρκας που τελούν σε αντίθεση όχι μόνον προς τον λόγο, αλλά και προς την φύση.⁶¹ Σε αυτά ο Kant καταλέγει, χωρίς εμφανώς να τα ιεραρχεί, κατά σειρά βαρύτητας τον αυνανισμό (onania), την ομοφυλοφιλία (sexus homogenii) και την κτηνοβασία. Και τα τρία συνίστανται στην «χρήση της ερωτικής ορμής κατά τρόπο αντίθετο προς το φυσικό ένστικτο και στην ζωική φύση», παραβιάζουν ένα τέλειο καθήκον προς τον εαυτό μας,⁶² ευτελίζουν την ανθρωπότητα οδηγώντας την σε επίπεδο «κατώτερο ακόμη και από αυτό των ζώων» και είναι ατιμωτικά για την ηθικότητα.⁶³

Παρ' ότι, όπως ήδη σημείωσα, ο Kant σε αντίθεση με τον Θωμά αποφεύγει να ιεραρχήσει κατά σειρά βαρύτητας τα αμαρτήματα της σάρκας ενάντια στην φύση, ιδιαίτερη σημασία φαίνεται να αποδίδει στο αμάρτημα του αυνανισμού, τον οποίον συζητά εκτενώς στο *Tugendlehre*, σε ένα κεφάλαιο που φέρει τον εύγλωττο τίτλο «Περί της βεβήλωσης του εαυτού εξ αιτίας της λαγνείας». Στο πλαίσιο της ερμηνείας του, η ερωτική ορμή που οδηγεί στον αυνανισμό είναι αφύσικη λόγω του ότι ο ερεθισμός επέρχεται όχι εξ αιτίας ενός πραγματικού αντικειμένου, αλλά της απεικόνισής του στην φαντα-

60. Ibid., 27: σ. 1.428.

61. Είναι γεγονός πως σε σχέση με τα crimina carnis contra naturam ο Kant ουδέποτε αναφέρει ρητώς πως αντιτίθενται και προς τον λόγο. Ωστόσο, αυτό συνάγεται ευχερώς από την συνολική συλλογιστική που ο Kant εκθέτει.

62. Immanuel Kant, *The Metaphysics of Morals*, trans. Mary Gregor (Cambridge: Cambridge University Press, 1991), p.420.

63. Kant, *Lectures*, 27: σ.391.

σία,⁶⁴ γεγονός που νομοτελειακά διοχετεύει την ερωτική ορμή προς σκοπό ενάντιο προς αυτόν της Φύσης. Πλάι σε αυτά,

Το ότι τέτοια αφύσικη χρήση (επομένως, κατάχρηση) της σεξουαλικότητας αποτελεί παραβίαση του καθήκοντος προς τον εαυτό μας, και πράγματι ενάντια στην ηθικότητα στον μεγαλύτερο δυνατό βαθμό, το αντιλαμβάνεται κάποιος αμέσως μόλις το σκεφθεί, και η σκέψη αυτή γεννά μέσα του τόση αποστροφή, ώστε θεωρείται αναξιοπρεπές ακόμη και να κατονομάζεται το αμάρτημα αυτό. Κάτι τέτοιο δεν ισχύει σε σχέση με την αυτοκτονία [...] Στην περίπτωση αυτού του αφύσικου αμαρτήματος είναι σαν κάθε άνθρωπος να αισθάνεται ντροπή που έχει την δυνατότητα να μεταχειρισθεί τον εαυτό του κατά τρόπο που τον τοποθετεί σε επίπεδο χαμηλότερο από αυτό των ζώων, ώστε να [...] το καλύπτει με ένα πέπλο.⁶⁵

Η ένταση με την οποία ο Kant καταδικάζει τον αυνανισμό δεν θα ήταν τόσο προκλητική για την σκέψη μας, εάν απουσίαζε ο παραλληλισμός με την αυτοκτονία. Όντως, ένας γνώμονας που θα επέτρεπε την αυτοκτονία στην σκέψη του Kant θα ήταν το αρχέτυπο της λογικής αντίφασης, συνεπώς εντελώς απαράδεκτος για τον πρακτικό λόγο. Ωστόσο, ο αυνανισμός φαίνεται να τον ενοχλεί πολύ περισσότερο. Μια εξήγηση για τούτο δίνει ο ίδιος:

Ο άνθρωπος που απερίσκεπτα απαρνείται την ζωή του ως βάρος, τουλάχιστον διά της αυτοκτονίας του δεν παραδίδεται αδύναμος στην ζωώδη παρόρμηση.

Η αυτοκτονία απαιτεί θάρρος, και κατ' αυτήν την έννοια υπάρχει πάντοτε χώρος για σεβασμό της ανθρωπότητας στο πρόσωπο ενός ανθρώπου. Η αφύσικη λαγνεία, ωστόσο, η οποία συνιστά απόλυτη παράδοση στην ζωώδη ροπή, δεν κάνει τον άνθρωπο απλώς αντικείμενο απόλαυσης, αλλά ακόμη περισσότερο ένα πράγμα που είναι αντίθετο

64. Kant, *The Metaphysics*, p.425.

65. Ibid.

προς την φύση, πάει να πει, ένα σιχαμερό αντικείμενο, και έτσι τον απεκδύει από κάθε σεβασμό για τον εαυτό του.⁶⁶

Το επιχείρημα φαίνεται να μετακινείται διαρκώς μεταξύ της αντίθεσης προς την Φύση και της αντίθεσης προς τον λόγο: η συζήτηση ξεκινά με ένα τελολογικό επιχείρημα, αλλά στην συνέχεια βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά στην δεύτερη διατύπωση της κατηγορικής προσταγής.⁶⁷ Σε ό,τι αφορά τον πρώτο άξονα, ο Kant εστιάζει αφ' ενός στην (τρόπον τινά, αφύσικη) χρήση της φαντασίας κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να υποκαθίσταται ο πραγματικός κόσμος, και αφ' ετέρου στην μη εναρμόνιση με τον καθορισμένο σκοπό της ερωτικής ορμής, δηλαδή την αναπαραγωγή.

Ως προς τον δεύτερο άξονα, ο οποίος φαίνεται πως κυρι-αρχεί στην σκέψη του Kant, η αντιμετώπιση του εαυτού μόνον ως μέσου είναι το κεντρικότερο σημείο εστίασης. Είναι, όμως, αυτά αρκετά ώστε να ισχυρίζεται ο Kant πως διά της παράδοσης σε αυτήν την αφύσικη συνήθεια η ανθρωπότητα βεβηλώνεται στο πρόσωπο του δράστη κατά τρόπο τέτοιο, ώστε να ευτελίζεται σε βαθμό που να την τοποθετεί ακόμη χαμηλότερα και από αυτό το επίπεδο της ζωώδους ύπαρξης;

V. Μη-καταληκτικό υστερόγραφο

Στο ερώτημα αυτό δεν πιστεύω πως μπορεί να υπάρξει απολύτως τεκμηριωμένη απάντηση, και τούτο διότι κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε πως υπάρχει ένας μόνον ορθός τρόπος να ερμηνεύσει κανείς την ηθική σκέψη του Kant, όταν αυτή γίνεται υπαινικτική, όταν το νόημα πρέπει να εντοπισθεί ανάμεσα στις γραμμές. Πράγματι, σε ό,τι αφορά την συζήτηση περί των αμαρτημάτων της σάρκας, θα ανέμενε κάποιος από τον

66. Ibid.

67. Kōk, σ. 59.

Kant να στηλιτεύει ανηλεώς κάποιο από αυτά –και είναι, αλήθεια, τόσα– που εμπλέκουν ένα ακόμη ηθικό πρόσωπο ή, γενικώς, ον, κατά τρόπο που ευτελίζει την αξιοπρέπεια του ανθρώπου. Μια καλή υποψηφιότητα, φέρ' ειπείν, θα μπορούσε να είναι αυτή του βιασμού, έστω στο πλαίσιο της *vaga libido*. Το γεγονός πως ο βιασμός, στον οποίον δεν γίνεται συγκεκριμένη αναφορά, αποτελεί αμάχημα σύμφωνο προς την φύση –στην περίπτωση, βέβαια, που είναι ετερόφυλος– ελάχιστη σημασία θεωρώ πως θα είχε, διότι εξ όσων έχω ήδη υπαινιχθεί, είμαι πεπεισμένος πως στην πραγματικότητα η αντίθεση προς την Φύση μικρή βαρύτητα έχει στην σκέψη του Kant, και πως η διάκριση *contra* και *secundum naturam* λειτουργεί απλώς επικουρικά στην οργάνωση της επιχειρηματολογίας του.⁶⁸ Η κτηνοβασία, επίσης, φαίνεται να βεβηλώνει την ανθρωπότητα στο πρόσωπο εκείνου που παραδίδεται σε αυτήν. Ο Kant, εν τούτοις, τα βέλη της πλέον δριμείας κριτικής του τα επιφυλάσσει στον αυνανισμό. Αυτό, στην σκέψη μου, αναπόδραστα μας επαναφέρει στην αρχή της συζήτησης και στην εισαγωγή του κειμένου αυτού, δηλαδή στην δυσκολία του πνεύματος να αποδεχθεί την σωματικότητα, στον βαθμό που αυτή δεν φαίνεται να διαρρέεται από κάποιον εύλογο, προφανή σκοπό ή μια καλή εξήγηση.

Φαίνεται πως ο αυνανισμός στην σκέψη του Kant υποστασιοποιεί και αποκρυσταλλώνει την πλέον απρόσιτη στον λόγο, την πλέον συμπαγή και αδήριτη ανάδυση της ζωώδους φύσης του όντος εκείνου που ο Kant επιθυμεί να αντιλαμβάνεται ως φορέα της υπεραισθητής δυνατότητας που καθιστά δυνατή την ηθικότητα.⁶⁹ Πράγματι, στον αυνανισμό δεν φαίνεται να υπάρχει κάποιο φυσικό τέλος ή λόγος, τουλάχιστον όχι κατά την αντίληψη του Kant, ούτε καν η υποψία ή η στρεβλή έκφρασή τους, όπως συμβαίνει με την πορνεία

68. Ως προς την αντίληψη αυτή, βλέπε και Soble, σ. 65, και Kők, σ. 58 κ.ε.

69. Kők, σ. 52.

ή την κτηνοβοσκία. Απλώς συμβαίνει. Σε αυτόν δεν υπάρχει τίποτα υψηλό, διότι δεν μπορεί να μεταγραφεί σε κανένα σύστημα λογικής –δηλαδή, υπερβαίνουσας την φυσική αιτιότητα– εξήγησης. Ως προς τούτο ο Kant δεν είναι λιγότερο δέσμιος μιας θεμελιώδους προκατάληψης από ό,τι ο Θωμάς ή ο Αυγουστίνος. Μόνον που στην περίπτωση του Kant η θεία βούληση έχει παραχωρήσει την θέση της στον λόγο, διά του οποίου καθίσταται εφικτή η κυριαρχία του νου εφ’ όλων των δυνάμεων της ψυχής⁷⁰ και του σώματος.⁷¹

Αναφορές

Anscombe, Gertrude Elizabeth Margaret. “Contraception and Chastity.” *In Human Sexuality*, edited by Igor Primoratz, σσ. 29-50. Aldershot: Ashgate, 1997.

Augustine. *De Bono Conjugali - De Sancta Virginitate*. Edited with an introduction, translation and notes by P. G. Walsh. Oxford: Clarendon Press, 2001.

Brown, Peter. *The Body and Society: Men, Women, and Sexual Renunciation in Early Christianity*. New York: Columbia University Press, 1988.

De Mowbray, Malcolm. “Philosophy as Handmaid of Theology: Biblical Exegesis of the Service of Scholarship.” *Traditio* 59 (2004): σσ. 1-37.

Denis, Lara. “Kant on the Wrongness of ‘Unnatural’ Sex.” *History of Philosophy Quarterly* 16, no. 2 (1999): σσ. 225-248.

Healy, Patrick Joseph. “Jovinianus.” *In Catholic Encyclopedia*, edited by Charles Herbermann, 8 (New York: Robert Appleton

70. 27: σ. 368.

71. 27: σ. 378.

Company, 1910).

Herman, Barbara. "Could It Be Worth Thinking About Kant on Sex and Marriage?" In *A Mind of One's Own Feminist Essays on Reason and Objectivity*, edited by Louise M. Antony, and Charlotte E. Witt, σσ. 53-73. Boulder, CO: Westview Press, 2002.

Hunter, David G. "Resistance to the Virginal Ideal in Late-Fourth-Century Rome: The Case of Jovinian." *Theological Studies* 48 (1987): σσ.45-64.

Kant, Immanuel. *Lectures on Ethics*. Edited by Peter Heath, and J. B. Schneewind, translated by Peter Heath. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

Kant, Immanuel. *The Metaphysics of Morals*. Translated by Mary Gregor. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.

Kant, Immanuel. *Τα Θεμέλια της Μεταφυσικής των Ηθών*. Μετάφραση Γιάννης Τζαβάρας. Αθήνα: Δωδώνη, 1984.

Kneller, Jane. "Kant on Sex and Marriage Right" In *The Cambridge Companion to Kant and Modern Philosophy*, edited by Paul Guyer, σσ. 447-477. New York: Cambridge University Press, 2006.

Kök, Murat Mümtaz. "The Masturbator and the Ban" *Conatus* 5, no. 2 (2020): σσ. 47-64. *Marriage and Virginity, The Works of St. Augustine for the 21st Century*, translated by Ray Kearney, edited by John E. Rotelle. Hyde Park, NY: New City Press, 1999.

Robinson, David. "Augustine on the Good of Marriage." *Jubilee* (2013): σσ. 34-38.

Saint Ambrose. Letters 1-91, *The Fathers of the Church, A New Translation*. Translated by Mary Melchior Beyenka. New York: Fathers of the Church, Inc., 1954.

Scruton, Roger. *Sexual Desire: A Moral Philosophy of the Erotic*. New York: Free Press, 1986.

Soble, Alan. "Kant and Sexual Perversion." *The Monist* 86, no.

1 (2003): 55-89.

St. Jerome: Letters and Select Works, A Select Library of Nicene and Post-Nicene Fathers of the Christian Church, Second Series. Translated by W. H. Freemantle, edited by Philip Schaff, and Henry Wace, vol. 6. Grand Rapids: Eerdmans, 1554.

St. Thomas Aquinas. "The Purpose of Sex" in *Gender Basics*, edited by Anne Minas, 392-394. Belmont: Wadsworth, 2000.

St. Thomas Aquinas. *Super Boetium De Trinitate*.

Thomas Aquinas. *Summa Theologiae* (Blackfriars edition). Edited by Thomas Gilby, and T. C. O'Brien. New York: McGraw-Hill, 1964.

West, David. *Reason and Sexuality in Western Thought*. Cambridge, UK: Polity, 2005. Williams, Harry A. *True Resurrection*. London, UK: Continuum, 2000.

Wurtele, Douglas. "The Predicament of Chaucer's Wife of Bath: St. Jerome on Virginity." *Florilegium* 5 (1983): σσ. 208-236.

Θωμάς Ακινάτης. *Περί του Όντος και της Ουσίας*. Μετάφραση Γιάννης Τζαβάρας. Αθήνα: Δωδώνη, 2013.

Φουκώ, Μισέλ. *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, τόμος Α'. Μετάφραση Γκλόρυ Ροζάκη. Αθήνα: Ράππα, 2003.

Το παρόν αφιέρωμα αποτελεί δείγμα αναγνώρισης, εκτίμησης και φιλίας στον συνάδελφο και δάσκαλο Αντώνη Α. Παπαρίζο, για την συνολική πορεία και συνεισφορά του στο ελληνικό Πανεπιστήμιο.

Σαράντα πέντε διακεκριμένοι Πανεπιστημιακοί και ερευνητές καταθέτουν πρωτότυπες εργασίες σε ζητήματα αιχμής του σύγχρονου κόσμου, με πραγματικά ενδιαφέρουσες υποθέσεις, επιχειρήματα και θέσεις, στα επιστημονικά πεδία των Πολιτικών και Κοινωνικών επιστημών, της Φιλοσοφίας, του Δικαίου και της Εγκληματολογίας, της Θεολογίας και κυρίως της Κοινωνιολογίας, επιστημονικής πειθαρχίας, στην οποία αφιέρωσε το σύνολο του έργου του.

ISBN 978-960-02-3991-1

www.papazisi.gr